

Sustainability Assessment of Basin-wide Water Supply and Demand Scenarios Using Intelligent Decision System (IDS) Model

ارزیابی پایداری سناریوهای عرضه و تقاضای آب در حوضه‌های آبریز با کاربرد مدل IDS

M. Behboodian^{1*} and R. Kerachian²

مسعود بهبودیان^{۱*} و رضا کراچیان^۲

Abstract

Nowadays, balancing the water allocation to environmental and other demand nodes is one of the most important issues in Iran. For instance, an important reason for the critical situation of the Lake Urmia is lack of proper allocation of water for different demand nodes (i.e. the required water allocation for Lake Urmia). It is also important to consider the implications of lake water allocation to agricultural, environmental, municipal, and industrial demand nodes. This paper intends to quantitatively evaluate these effects in the Lake Urmia basin on different demand nodes such as Lake Urmia over 60 years under different water allocation scenarios in the context of sustainability. For this purpose, three well-known performance criteria such as reliability, resiliency, and vulnerability were evaluated for East Azarbaijan, West Azarbaijan, and Kurdistan provinces and also Lake Urmia. In the next step, using the intelligent decision system (IDS), the grade-based sustainability of water resource management scenarios in the Urmia Lake basin was investigated. The results showed that full allocation of the Lake Urmia water requirement resulted in reduced water allocation to the agricultural sectors which may have different socio-cultural-political consequences. In spite of decline of water allocation for the agricultural sectors in the first scenario (full allocation of Lake Urmia water requirement), this scenario was chosen as the top scenario with sustainability (utility) of 0.94. This index for the second scenario is 0.83. Finally, it is suggested to further evaluate the sustainability of the agricultural sectors by implementing corresponded different management options.

Keywords: Water Allocation, Lake Urmia, Sustainability, Intelligent decision system, Water Supply and Demand Scenarios.

Received: October 1, 2019

Accepted: November 28, 2019

چکیده

امروزه ایجاد تعادل در تخصیص آب به نیازهای محیط زیستی و نیازهای دیگر، از چالش‌های مدیریت منابع آب در کشور ایران می‌باشد. به عنوان مثال، یکی از دلایل مهم وضعیت نابسامان دریاچه ارومیه، عدم تخصیص مناسب حقایق بخش‌های مختلف از جمله تخصیص آب مورد نیاز دریاچه ارومیه است. همچنین بررسی تبعات تخصیص آب به دریاچه بر بخش‌های مختلف همچون کشاورزی، محیط زیست، شهری و صنعت از موضوع مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد. در این تحقیق در نظر است در حوضه آبریز دریاچه ارومیه، ارزیابی کمی تبعات سناریوهای مختلف تخصیص آب به بخش‌های مختلف از جمله دریاچه ارومیه، در یک دوره ۶۰ ساله در قالب مفهوم پایداری انجام شود. بدین منظور، از یک مدل تخصیص آب استفاده شده است و سه شاخص معروف اعتمادپذیری، برگشت‌پذیری و آسیب‌پذیری برای استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و کردستان و علاوه بر آنها در مورد دریاچه ارومیه مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. در مرحله بعد، با استفاده از مفهوم نظریه استنتاج شهودی در محیط نرم‌افزار IDS، پایداری سناریوهای مدیریت منابع آب در محدوده حوضه آبریز دریاچه ارومیه در قالب تصمیم‌گیری چندمعیاره بررسی شد. نتایج نشان دادند که تأمین کامل حقایق دریاچه منجر به کاهش تخصیص آب به بخش کشاورزی شده است که ممکن است تبعات اجتماعی-فرهنگی-سیاسی مختلفی در بر داشته باشد. علی‌رغم کاهش حقایق بخش کشاورزی در سناریوی تخصیص کامل نیاز آب دریاچه ارومیه نسبت به تأمین بخشی از نیاز دریاچه، سناریوی تأمین کامل حقایق دریاچه با درجه پایداری عمومی ۰/۹۴ به عنوان سناریوی برتر انتخاب شده است. این در حالی است که درجه پایداری سناریوی دوم ۰/۸۳ به دست آمده است. در نهایت توصیه می‌شود تا در تحقیقات آتی وضعیت پایداری بخش کشاورزی نیز در اثر اجرای سناریوهای مختلف مدیریتی مورد ارزیابی بیشتری قرار گیرد.

کلمات کلیدی: تخصیص آب، دریاچه ارومیه، پایداری، نرم‌افزار IDS، سناریوهای عرضه و تقاضای آب.

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۷/۹

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۹/۷

1- Ph.D. Candidate, School of Civil Engineering, College of Engineering, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: behboodian@ut.ac.ir

2- Professor, School of Civil Engineering and Center of Excellence for Engineering and Management of Civil Infrastructures, College of Engineering, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: kerachian@ut.ac.ir

*- Corresponding Author

۱- دانشجوی دکتری مهندسی و مدیریت منابع آب، دانشکده مهندسی عمران، پردیس دانشکده‌های فنی، دانشگاه تهران.

۲- استاد دانشکده مهندسی عمران، پردیس دانشکده‌های فنی، دانشگاه تهران.

*- نویسنده مسئول

بحث و مناظره (Discussion) در مورد این مقاله تا پایان بهار ۱۳۹۹ امکانپذیر است.

بازدهی آبیاری، تغییر الگوی کشت و انتقال آب بین حوضه‌ای اشاره کرد.

مطالعات متعددی برای حل مسأله مدیریت منابع آب با در نظر گرفتن معیارهای مختلف تصمیم‌گیری بر مبنای تصمیم‌گیری‌های چندمعیاره انجام شده است. (Hyde et al. (2005 از تصمیم‌گیری چندمعیاره مبتنی بر عدم قطعیت در مدیریت منابع آب استفاده کردند. در آن تحقیق، عدم قطعیت وزن معیارهای تصمیم‌گیری مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج نشان‌دهنده اهمیت در نظرگیری عدم قطعیت وزن معیارها در تصمیم‌گیری چندمعیاره بوده است. Calizaya et al. (2010) به کاربرد تصمیم‌گیری چندمعیاره در حوضه دریاچه Poopo در کشور بولیوی پرداختند. در آن تحقیق، معیارهای اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی در یک فضای غیرقطعی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. (Zarghami and Ehsani (2012 روش‌های مختلف تصمیم‌گیری گروهی چندمعیاره را در انتخاب طرح‌های انتقال آب به حوضه دریاچه ارومیه ارزیابی کردند. آن پژوهش، چهار سناریوی مختلف در قالب مسیرهای پیشنهادی مختلف برای ساخت سامانه انتقال آب از رودخانه ارس به دریاچه ارومیه را با در نظر گرفتن چهار معیار ارزیابی کرده است. معیارهای مورد نظر شامل اثرات محیط زیستی، هزینه اجرا، سهولت در اجرا و پذیرش اجتماعی از دیدگاه سه تصمیم‌گیر به‌طور جداگانه وزن‌دهی شدند. در مرحله بعد، با استفاده از چهار روش مهم میانگین وزنی ساده، برنامه‌ریزی سازشی، TOPSIS^۱ و عملگر میانگین وزنی مرتب، سناریوهای مختلف اولویت‌بندی شدند و سناریوی مناسب به‌دست آمد. (Geng and Wardlaw (2013 کاربرد تصمیم‌گیری چندمعیاره را در مدیریت یکپارچه منابع آب ارزیابی کردند. در آن تحقیق، مجموعه‌ای از سناریوهای مدیریتی همچون کاهش سطح آبیاری، بهبود بازدهی کشاورزی و تغییر الگوی کشت برای نیل به هدف تحقیق پیشنهاد شده است. (Karamouz and Taheri (2018 به ارائه راه‌کارهای مدیریتی سیلاب برای مقابله با مخاطرات سیلاب‌های ساحلی و درون شهری پرداختند. در این تحقیق راهکارهای مختلف برای کاهش اثرات سیلاب معرفی شدند و سپس بر اساس معیارهای مختلف همچون هزینه‌های ساخت، هزینه‌های نگهداری و بهره‌برداری و سطح سازگاری با طبیعت، بهترین راهکار مدیریتی در قالب تصمیم‌گیری چندمعیاره تعیین شد.

نظریه استنتاج شهودی (ER^۲) یک رویکرد تصمیم‌گیری چندمعیاره است که برای حل مسائلی با معیارهای کمی و کیفی مبتنی بر عدم قطعیت قابل استفاده است. مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد پژوهش‌های مختلفی از این رویکرد برای حل مسائل محیط زیستی و مدیریت منابع آب استفاده کرده‌اند. (Wang et al. (2006 به‌صورت

در سال‌های اخیر، رشد جمعیت و افزایش فعالیت‌های بشر در کنار محدودیت منابع آب، منجر به افزایش نیاز آب در بخش‌های مختلف شده است. از این‌رو، تأمین پایدار آب، از موضوعات چالش‌برانگیز در بسیاری از کشورها است. به‌منظور بررسی این پایداری، درک مناسب از مفهوم پایداری تأمین و تقاضای آب و ارتباط بین آنها لازم و ضروری است. در مدیریت سیستم‌های منابع آب، در نظر گرفتن معیارهای عملکرد برای ارزیابی پایداری سناریوهای مدیریت منابع آب از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است (Jahanshahi and Kerachian, 2019). در همین راستا، (Hashimoto et al. (1982 از معیارهای عملکرد اعتمادپذیری، برگشت‌پذیری و آسیب‌پذیری برای برنامه‌ریزی و مدیریت سیستم‌های منابع آب استفاده کردند. (Loucks (1997 با تلفیق معیارهای عملکرد، یک شاخص پایداری برای ارزیابی سناریوهای مدیریت منابع آب ارائه کردند. (Ahmadi (2011 نیاز آبی محصولات کشاورزی در مقیاس محلی و تخصیص آب آبیاری را در حوضه رودخانه اهرچای در شمال غرب کشور ایران بررسی کردند. در این مطالعه، یک شاخص پایداری برای ارزیابی سیستم معرفی شد. (Safavi et al. (2016 به تحلیل سناریوهای برنامه‌ریزی و مدیریت یکپارچه منابع آب مبتنی بر عدم قطعیت در حوضه آبریز زاینده‌رود پرداختند. در آن تحقیق، سناریوهای مرتبط با مدیریت تأمین آب، مدیریت تقاضای آب و مدیریت عرضه و تقاضای آب تعریف شدند. سپس، با تعریف معیارهای عملکرد همچون اعتمادپذیری، برگشت‌پذیری و آسیب‌پذیری شاخص پایداری منابع آب با ترکیب این معیارهای عملکرد معرفی شد. نتایج نشان دادند که سناریوی مدیریت توأمان عرضه و تقاضای آب منجر به بهبود مدیریت منابع آب از دیدگاه پایداری شده است. (Karamouz et al. (2017 به ارزیابی پایداری عرضه و تقاضای آب با در نظرگیری عدم قطعیت در حوضه رودخانه اهرچای ایران پرداختند. در این مطالعه، یک شاخص پایداری بر اساس معیارهای عملکرد معرفی شد. نتایج نشان دادند این شاخص قادر است سناریوهای مختلف برنامه‌ریزی مدیریت منابع آب را ارزیابی کند و برای بهبود وضعیت پایداری عرضه و تقاضای آب مورد استفاده قرار گیرد. (Sarindizaj and Zarghami (2019 به ارزیابی پایداری برنامه‌های احیاء دریاچه ارومیه مبتنی بر پویایی سیستم تحت شرایط تغییر اقلیم پرداختند. ارزیابی برنامه‌های احیاء دریاچه ارومیه بر اساس معیارهای عملکرد همچون اعتمادپذیری، برگشت‌پذیری و آسیب‌پذیری انجام شد. بر اساس نتایج به‌دست آمده از آن تحقیق، برنامه‌های مدیریتی مشمول عرضه و تقاضای آب به جای استفاده از یک رویکرد منفرد، تأثیر بسزایی در احیاء دریاچه ارومیه خواهند داشت. از جمله برنامه‌های احیاء تأثیرگذار می‌توان به مواردی همچون افزایش

همچون شهری، صنعت، کشاورزی و محیط زیست هستند. در مرحله بعد، معیارهای عملکرد مختلف همچون اعتمادپذیری، برگشت پذیری و آسیب پذیری برای هرکدام از بخش های متعلق به زیرسیستم ها محاسبه می شوند. سپس، با استفاده از نظریه استنتاج شهودی و کاربرد آن در نرم افزار Intelligent Decision System (IDS) که توسط Xu and Yang (2001) توسعه داده شده است، معیارهای عملکرد بخش های مختلف هر کدام از زیر سیستم ها با هم تلفیق می شوند تا معیار پایداری هر زیرسیستم به دست آید. پس از آن، معیارهای پایداری زیرسیستم ها دوباره با یکدیگر تلفیق می شوند و در نهایت معیار پایداری نهایی مبتنی بر عدم قطعیت برای سیستم مدنظر تعیین می گردد. این فرآیند برای دو سناریوی مدیریتی مختلف تکرار می شود و از روی نتایج به دست آمده، سناریوها با یکدیگر مقایسه می گردند تا بهترین سناریو برای سیستم مورد مطالعه تعیین گردد.

۲- روش تحقیق

۲-۱- منطقه مطالعاتی

دریاچه ارومیه با موقعیت جغرافیایی بین $37^{\circ}03'$ و $38^{\circ}17'$ عرض شمالی و $44^{\circ}59'$ و $45^{\circ}56'$ طول شرقی بزرگترین دریاچه داخلی ایران و یکی از دریاچه های مهم شور در جهان است. طول این دریاچه حدوداً ۱۴۶ کیلومتر و بیشترین عرض آن حدود ۵۸ کیلومتر است. حوضه دریاچه ارومیه استان های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و کردستان را در بر می گیرد. مشخصات کلی حوضه آبریز دریاچه ارومیه به همراه مرز استان ها و نقشه رودخانه ها در شکل ۱ قابل ملاحظه است. در دهه های گذشته سطح دریاچه به طور چشم گیری کاهش پیدا کرده است. همچنین، روند کاهش تراز دریاچه در سال های اخیر یکی از موضوعات چالش برانگیز در این منطقه است که اثرات مخربی بر بخش های کشاورزی، محیط زیست و اقتصاد حوضه بر جای گذاشته است. محصولات اصلی که در این حوضه کشت می شوند شامل گندم، جو، چغندرقد، یونجه، سیب زمینی، پیاز، انگور و گوجه فرنگی می باشد.

۲-۲- پتانسیل منابع آب در حوضه دریاچه ارومیه

همان طور که در تحقیق انجام شده توسط Moghaddasi et al. (2018) اشاره شده است، پتانسیل منابع آب در استان های آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، کردستان و همچنین حقایق دریاچه ارومیه در جدول ۱ قابل مشاهده است. بر اساس اطلاعات موجود در این جدول، مجموع پتانسیل منابع آب در حوضه دریاچه ارومیه برابر ۶۹۲۵ میلیون مترمکعب و حقایق دریاچه ارومیه نیز برابر ۳۱۰۰ میلیون مترمکعب در نظر گرفته شده است.

موفقیت آمیز از رویکرد استنتاج شهودی برای ارزیابی اثرات محیط زیستی در طرح های عمرانی مختلف استفاده کردند. Abed-Elmdoust and Kerachian (2016) با استفاده از نظریه استنتاج شهودی و با استفاده از نرم افزار IDS^3 به ارزیابی سیاست های مدیریتی زیاده های جامد صنعتی پرداختند. نتایج نشان دهنده کارایی مناسب نرم افزار IDS در ارزیابی مسائل پیچیده تصمیم گیری چندمعیاره بوده است. (Bazargan-Lari (2014) از نظریه استنتاج شهودی برای پایش بهینه سیستم توزیع آب شرب استفاده کردند. نتایج روش پیشنهادی در آن مقاله با الگوریتم تصمیم گیری چندمعیاره TOPSIS مقایسه شدند. (Liu et al. (2015) به بررسی تصمیم گیری گروهی مبتنی بر نظریه استنتاج شهودی برای رتبه بندی چندمعیاره همراه با عدم قطعیت پرداختند. در آن تحقیق، یک شاخص با عنوان درجه رضایت تصمیم گیرندگان تعریف شد که بر مبنای این شاخص هرکدام از سناریوها مورد ارزیابی قرار گرفتند و سناریویی با بالاترین درجه باور به عنوان بهترین سناریو مد نظر قرار گرفت. (Estalaki et al. (2016) سیاست های مختلف مدیریت کیفیت آب دریاچه چیتگر را با توجه به مفاهیم استنتاج شهودی و انتخاب اجتماعی فازی توسعه دادند. برای همین منظور، مجموعه ای از ۱۵ سناریوی مختلف برای مدیریت کمیت و کیفیت آب دریاچه چیتگر تعریف شد. در ادامه، شش معیار عملکرد نیز برای ارزیابی سناریوها در نظر گرفته شدند. (Akhoundi and Nazif (2018) پایداری سناریوهای مختلف استفاده مجدد از پساب را با استفاده از رویکرد استنتاج شهودی ارزیابی کردند. ابتدا معیارهای مختلف همچون معیارهای فنی، اقتصادی و محیط زیستی تعیین گردیدند. در مرحله بعد با استفاده از نظریه استنتاج شهودی معیارهای تعریف شده باهم تلفیق شدند و بهترین سناریوی استفاده مجدد از پساب انتخاب شد. (Zhou et al. (2018) کاربرد نظریه استنتاج شهودی را در تصمیم گیری گروهی با در نظر گرفتن وزن ها و شاخص اعتمادپذیری برای مجموعه معیارها و تصمیم گیرندگان ارزیابی کردند. در این تحقیق مدل های برنامه ریزی مختلف با در نظر گرفتن وزن ها و اعتمادپذیری به صورت بازه های مبتنی بر نظریه استنتاج شهودی برای ساخت ساختارهای باور به کار گرفته شد. (Jahanshahi and Kerachian (2019) یک شاخص پایداری بر مبنای نظریه استنتاج شهودی برای ارزیابی و تحلیل سناریوهای مدیریت منابع آب توسعه دادند. در این تحقیق، ابتدا معیارهای عملکرد اعتمادپذیری، برگشت پذیری و آسیب پذیری محاسبه و با استفاده از نظریه استنتاج شهودی تلفیق شدند تا در نهایت یک شاخص پایداری مبتنی بر عدم قطعیت به دست آید. در مرحله آخر، با استفاده از معیار پایداری توسعه داده شده، سناریوهای مدیریت منابع آب ارزیابی شدند. در مقاله حاضر، ابتدا سیستم منابع آب مورد مطالعه به چند زیرسیستم تقسیم می شود. هر زیرسیستم خود شامل بخش های مختلف نیاز

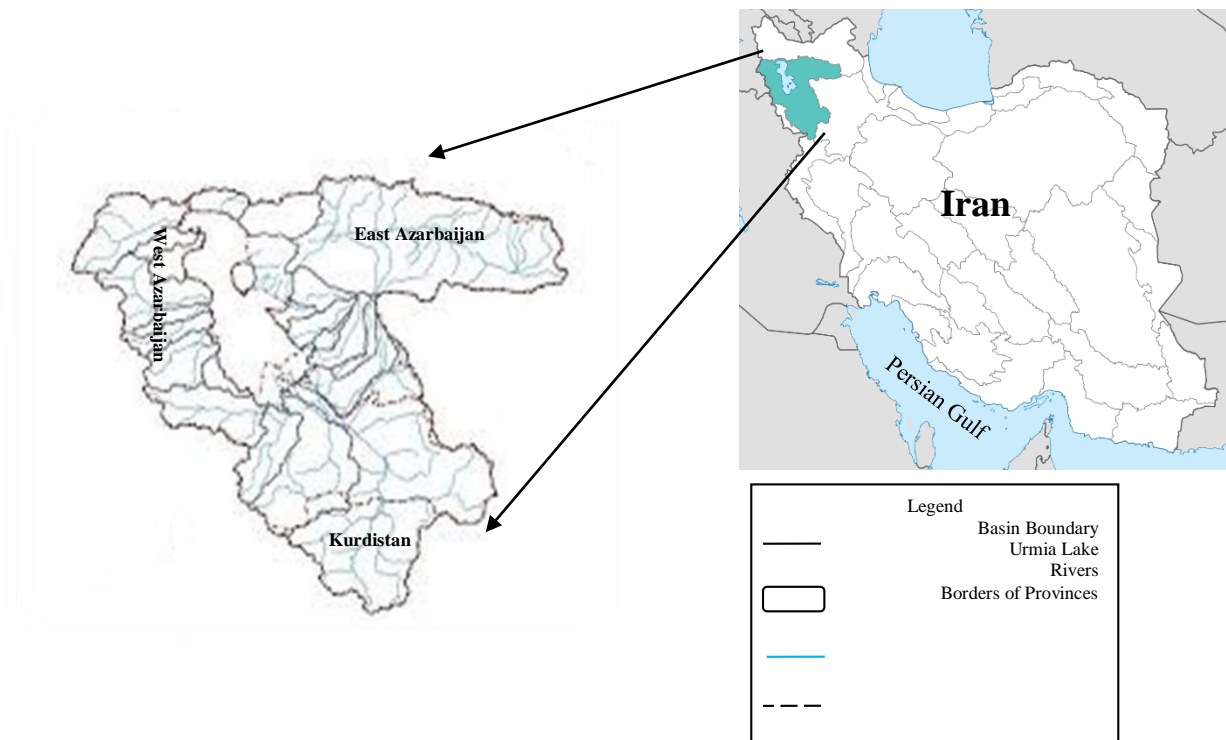

Fig. 1- Location of the Urmia Lake basin
 شکل ۱- موقعیت مکانی حوضه آبریز دریاچه ارومیه

Table 1- Water resources potential of the provinces in Lake Urmia basin (Moghaddasi et al., 2018; Delavar et al., 2012)

جدول ۱- پتانسیل منابع آب استان‌های واقع در حوضه آبریز دریاچه ارومیه

Province	Water resources (Million m ³)	Contribution to Lake Urmia
West Azarbaijan	3982.7	1870.5
East Azarbaijan	1360.8	270.5
Kurdistan	1583.5	959.1

سیستم به زیرسیستم‌های رودخانه‌ای تقسیم‌بندی شده‌اند و هر استان شامل یک یا چندین زیرسیستم می‌باشد. تبادل اطلاعات بین زیرسیستم‌ها منجر به تخصیص بهینه آب می‌گردد. در نهایت مجموعه زیرسیستم‌های موجود در هر استان همراه با دریاچه ارومیه حوضه دریاچه ارومیه را تشکیل می‌دهند. مانی کامل این مدل در (Delavar et al., 2012) شرح داده شده است.

۲-۴- سناریوهای مدیریت منابع آب

در مدل UWAP تخصیص بهینه بر اساس معادله بیلان انجام می‌شود. از این‌رو، میزان کاهش تخصیص آب به بخش‌های کشاورزی و دریاچه ارومیه در سناریوهای مختلف مدیریت منابع آب تعیین می‌شود. از این‌رو، دو سناریوی مهم به‌منظور تأمین آب دریاچه ارومیه بررسی می‌شوند. سناریوی اول مطابق با تخصیص حتی‌الامکان تمام

۲-۳- مدل‌سازی حوضه دریاچه ارومیه بر مبنای سامانه پشتیبانی تصمیم‌گیری

مطابق با (Delavar et al., 2012)، برای تخصیص بهینه منابع آب به نیازهای (گره‌ها) مختلف همچون شهری، صنعت، کشاورزی و محیط زیست از مدل UWAP^۴ استفاده شده است. ورودی لازم برای مدل‌سازی، سری زمانی جریان‌های طبیعی در رودخانه‌های موجود در حوضه آبریز دریاچه ارومیه می‌باشد. دوره مورد مطالعه بین سال‌های ۱۳۳۷ لغایت ۱۳۹۷ است که شامل سال‌های پر آب و خشکسالی‌های موجود می‌باشد. لذا، دوره زمانی انتخاب شده از تنوع مناسب خشکسالی و ترسالی برخوردار است.

مدل‌سازی‌های انجام شده در این مقاله، دارای مقیاس و مرزبندی خاصی است به طوری که محدوده حوضه دریاچه ارومیه در قالب یک

توضیحات بیشتر در رابطه با جزئیات محاسبات مسأله در ادامه شرح داده می‌شود.

۲-۵-۱- تعریف درجات باور

در این پژوهش مجموعه درجات باور شامل چند کلاس ارزیابی می‌باشد که هر کدام از کلاس‌ها منحصر به فرد و فاقد فصل مشترک هستند. لازم به ذکر است که تعداد کلاس‌های ارزیابی نشان دهنده دقت مسئله است و مطابق مطالعات پیشین معمولاً پنج کلاس از دقت مناسبی برخوردار است.

$$H = \{H_1, H_2, H_3, H_4, H_5\} \quad (1)$$

که در آن H_5 بهترین (Best) کلاس و H_1 بدترین (Worst) کلاس در ارزیابی المان مدنظر است. در نظریه استنتاج شهودی، هر کدام از کلاس‌ها مقداری بین صفر تا یک به خود اختصاص می‌دهند که درجه باور آن کلاس نامیده می‌شود. فرض شود یک پروژه دارای M سناریوی مدیریتی a_l ($l = 1, \dots, M$)، C معیار عملکرد c_k ($k = 1, \dots, C$)، N_d بخش (گروه) برای تقاضای آب d_q ($q = 1, \dots, N_d$) و N_s زیرسیستم s_j ($j = 1, \dots, N_s$) باشد که زیرسیستم‌ها زیرمجموعه N_b حوضه b_i ($i = 1, \dots, N_b$) هستند. بر این اساس، در این پژوهش، دو سناریوی مدیریت منابع آب در مقیاس حوضه آبریز در پنج سطح مورد ارزیابی قرار می‌گیرند که هر سطح خود دارای المان‌هایی برای ترکیب خواهند بود. همچنین، سه معیار عملکرد اعتمادپذیری، برگشت‌پذیری و آسیب‌پذیری برای چهار بخش (گروه) مختلف تقاضای آب همچون شهری، صنعت، کشاورزی و محیط زیست در سه استان آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی و کردستان به ترتیب دارای پنج، پنج و یک زیرسیستم مدنظر قرار خواهند گرفت. اگر یک معیار عملکرد همچون c_k از گروه d_q که در زیرسیستم s_j قرار دارد دارای کلاس H_n با درجه باور $\beta_{n,ijqk}(a_l)$ باشد، نحوه نمایش درجات باور این معیار عملکرد به صورت رابطه زیر خواهد بود که ساختار باور مربوط به آن معیار عملکرد نامیده می‌شود.

$$S(e_{ijqk}(a_l)) = \left\{ \left(H_n, \beta_{n,ijqk}(a_l) \right), n = 1, \dots, N \right\} \quad (2)$$

در رابطه بالا H_n ، n آمین کلاس از مجموعه کلاس‌های H می‌باشد. همچنین e ارائه کننده المان مورد نظر برای تلفیق می‌باشد که بسته به سطح مورد نظر در سلسله مراتب محاسبات نظریه استنتاج شهودی می‌تواند معیار عملکرد، بخش تقاضای آب (گروه)، زیرسیستم یا استان باشد. همچنین N برابر تعداد کلاس‌های ارزیابی است که در این تحقیق پنج کلاس برای ارزیابی تعریف شده است.

حقاب دریاچه ارومیه می‌باشد که معادل ۳۱۰۰ میلیون متر کعب در سال است. در مقابل، در سناریوی دوم تخصیص آب دریاچه ارومیه متناسب با شرایط خشکسالی تا حدود ۳۵٪ کاهش می‌یابد. البته در سناریوی دوم فرض بر این است که در سال‌های پرآب، حقاب بخش کشاورزی زیاد نخواهد شد و آب مازاد، کمبود تخصیص‌های قبلی به دریاچه ارومیه را جبران خواهد کرد (Moghaddasi et al., 2012). لازم به ذکر است مدل استفاده شده در این پژوهش تخصیص هر زیرسیستم را متناسب با شرایط خشکسالی و کم‌آبی مختلف تعیین می‌کند. برای بررسی بیشتر جزئیات سناریوها به تحقیق Moghaddasi et al. (2012) و Moghaddasi et al. (2018) رجوع گردد.

۲-۵-۲- سامانه تصمیم‌گیری چندمعیاره

برای ارزیابی معیارهای عملکرد و محاسبه شاخص پایداری، از نرم‌افزار IDS استفاده می‌شود. برای همین منظور، نخست درجات باور مرتبط با نظریه استنتاج شهودی برای ارزیابی هر کدام از زیرحوضه‌ها در قالب معیارهای عملکرد تعریف می‌شوند. پس از ارزیابی تمامی معیارهای عملکرد زیرسیستم‌ها، وزن معیارها تعیین می‌شوند تا شاخص پایداری هر کدام از بخش‌های متقاضی آب (شهری، صنعت، کشاورزی و محیط زیست) مبتنی بر درجات باور با ترکیب معیارهای عملکرد محاسبه شود. در مرحله بعد، با در اختیار داشتن شاخص پایداری هر کدام از بخش‌ها در زیرسیستم‌ها، وزن بخش‌های مختلف تعیین می‌شود و با استفاده از IDS شاخص پایداری زیرحوضه‌ها نیز تعیین می‌شود. به همین ترتیب، در سطح سوم محاسبات نظریه استنتاج شهودی، شاخص پایداری هر استان با تلفیق شاخص‌های پایداری زیرسیستم‌های مربوط به آن استان و با استفاده از نظریه استنتاج شهودی محاسبه می‌شود. سپس، یک معادله بیان برای دریاچه ارومیه توسعه داده می‌شود که در آن تغییرات حجم سالانه دریاچه ارومیه محاسبه می‌گردد. برای انجام این کار، ابتدا میزان ورودی دریاچه از زیرحوضه‌های اطراف تعیین می‌شود. سپس با محاسبه مقادیر تغییرات بارش سالانه و تبخیر سالانه از سطح دریاچه و استفاده از معادله بیان، تغییرات سالانه حجم دریاچه ارومیه محاسبه می‌شود. بر این اساس، وضعیت حجم دریاچه نیز بر مبنای درجات باور کلاس‌بندی می‌شود تا به‌عنوان یک شاخص پایداری دیگر برای دریاچه در تصمیم‌گیری چندمعیاره استفاده شود. لازم به ذکر است وضعیت حجم دریاچه مبتنی بر تراز اکولوژیکی دریاچه و وضعیت آرتیمیا از کلاس‌های "بهترین" تا "بدترین" تقسیم‌بندی می‌شود. در نهایت، با در دست داشتن شاخص پایداری هر کدام از استان‌ها مبتنی بر درجات باور و همچنین وضعیت تغییرات حجم دریاچه ارومیه، بهترین سناریوی مدیریت منابع آب با استفاده از نظریه استنتاج شهودی تعیین می‌شود.

۲-۵-۲- تعریف معیارهای عملکرد

عملکرد با استفاده از نظریه استنتاج شهودی انجام می‌شود که در بخش بعدی توضیح داده می‌شود.

۲-۵-۳- نرم‌افزار IDS و نحوه به‌کارگیری نظریه استنتاج شهودی

IDS یک بسته نرم‌افزاری برای تصمیم‌گیری‌های چندمعیاره است که شامل چندین منابع عدم قطعیت ناشی از فقدان داده، قضاوت ذهنی و بازه‌های بودن داده‌ها می‌باشد. این نرم‌افزار به منظور مدل‌سازی مسأله از ساختار باور و برای ترکیب معیارهای مسأله از نظریه استنتاج شهودی استفاده می‌کند. خروجی نرم‌افزار IDS شامل رتبه‌بندی سناریوها و نمره نهایی تلفیق شده برای هر کدام از سناریوها مبتنی بر ساختار باورشان می‌باشد.

همان‌طور که قبلاً ذکر شد، هدف این مقاله ارزیابی پایداری سناریوهای عرضه و تقاضای آب در حوضه آبریز دریاچه ارومیه با استفاده از نرم‌افزار IDS است. برای این کار، از سه معیار اعتمادپذیری، برگشت‌پذیری و آسیب‌پذیری استفاده می‌شود. شکل ۲ نمونه‌ای از نحوه تعریف معیار در نرم‌افزار را نشان می‌دهد. علاوه بر این، می‌توان تعداد کلاس‌های ارزیابی معیارها را نیز مطابق این شکل تعیین کرد.

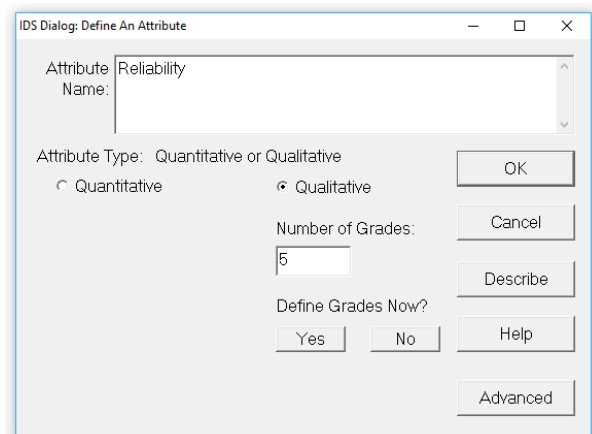

Fig. 2- Defining a qualitative criterion for sustainability assessment of the scenarios in the IDS dialog

شکل ۲- تعریف معیار کیفی برای ارزیابی پایداری سناریوها در نرم‌افزار IDS

پس از تعریف معیارها و زیرمعیارها، مقادیر درجه باور کلاس‌های ارزیابی مرتبط با آن معیار یا زیرمعیار توسط کاربر محاسبه می‌شوند. درجه باور محاسبه شده برای یک معیار نشان دهنده وضعیت آن معیار در زیرسیستم یا گره مورد نظر است. به‌عنوان مثال شکل ۳ نشان می‌دهد معیار اعتمادپذیری در گره مربوط به بخش کشاورزی ۴۴ درصد از دوره زمانی شبیه‌سازی جزء کلاس "بدترین" ارزیابی شده است و

استفاده از معیارهای عملکرد امکان ارزیابی و مقایسه سناریوهای مدیریتی را فراهم می‌کند. معیار اول اعتمادپذیری است که میزان موفقیت در تأمین نیاز را در گام زمانی منتخب مشخص می‌کند. به عبارت دیگر، این معیار میزان موفقیت در تأمین آب مورد نیاز در طول دوره زمانی برنامه‌ریزی را تعیین می‌کند. این معیار به‌صورت زیر تعریف می‌شود:

$$Reliability_t = \frac{supply_t}{demand_t} * 100 \quad (3)$$

معیار دوم برگشت‌پذیری است که توانایی بازیابی از شکست تعریف می‌شود. محاسبه این شاخص نکات مختلفی دارد که در محاسبه آن باید به آنها توجه کرد. اولین نکته‌ای که باید در نظر داشت این است که اگر میزان نیاز آبی به صورت کامل تأمین نشود، این حالت شرایط شکست در نظر گرفته می‌شود. بسته به شدت شکست در هر گام زمانی و میزان تأمین آب در گام زمانی بعدی، این شاخص محاسبه می‌شود. اگر مقدار پوشش نیاز آب در گام زمانی t کمتر از پوشش نیاز آب در گام زمانی $t+1$ باشد، مقدار این شاخص صفر خواهد بود. در غیر این صورت شاخص برگشت‌پذیری به‌صورت زیر محاسبه خواهد شد (Jahanshahi and Kerachian, 2019):

$$Resiliency_t = \frac{(Reliability_{t+1} - Reliability_t | Reliability_t < 100)}{100 - Reliability_t} * 100 \geq 0 \quad (4)$$

معیار سوم، مربوط به آسیب‌پذیری بخش‌های مربوط به نیاز آبی (شهری، صنعت و غیره) است که نشان‌دهنده میزان اثر شرایط شکست بر بخش‌ها در دوره زمانی برنامه‌ریزی است. در واقع این شاخص شدت شرایط شکست بخش‌ها را نشان می‌دهد. محاسبه این شاخص به صورت زیر انجام می‌پذیرد:

$$Vulnerability_t = \begin{cases} Demand_t - Supply_t & \text{if } Demand_t > Supply_t \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases} \quad (5)$$

لازم به ذکر است پس از محاسبه سری زمانی معیارهای عملکرد برای هر کدام از بخش‌ها، درجات باور آنها بسته به کلاس‌بندی آنها تعیین می‌شود. به‌عنوان مثال اگر معیار اعتمادپذیری در تمامی گام‌های زمانی مقادیر بالای ۸۰ درصد داشته باشند و کلاس H_5 که بهترین کلاس موجود است دارای تغییرات ۸۰ درصد تا ۱۰۰ درصد باشد، آنگاه درجه باور این کلاس برابر با یک و بقیه کلاس‌ها صفر خواهد بود. لازم به ذکر است معیارهای عملکرد تعریف شده در تمامی زیرسیستم‌ها در دوره زمانی ۱۳۳۷ تا ۱۳۹۷ به‌صورت سالانه محاسبه می‌شوند. پس از محاسبه معیارها، با دست داشتن سری زمانی آنها، نمرات ساختارهای باور مربوط به هر کدام از معیارها بر اساس دامنه تعریف شده در هر کدام از کلاس‌ها تعیین می‌شوند. در مرحله بعد، تلفیق معیارهای

باور، وزن معیارهای عملکرد و همچنین وزن تمامی گره‌های تقاضا با استفاده از نرم‌افزار تعیین می‌شوند. در این مقاله از روش مقایسه زوجی^۵ برای تخمین وزن‌ها استفاده شده است. شکل ۴ نحوه محاسبه وزن معیارهای عملکرد با استفاده از نرم‌افزار و به روش تصمیم‌گیری چندمعیاره AHP^۶ را نشان می‌دهد. برای مطالعه بیشتر در مورد این رویکرد به (Akhoundi and Nazif (2018) مراجعه گردد.

با این تحلیل می‌توان تعیین کرد که وضعیت گره کشاورزی مربوط در طول دوره شبیه‌سازی وضعیت مناسبی از دید معیار اعتمادپذیری نداشته است.

با تعریف تمامی معیارهای عملکرد در هر کدام از گره‌های تقاضای آب (مثلاً شهری، کشاورزی و غیره) در نرم‌افزار IDS و محاسبه درجات

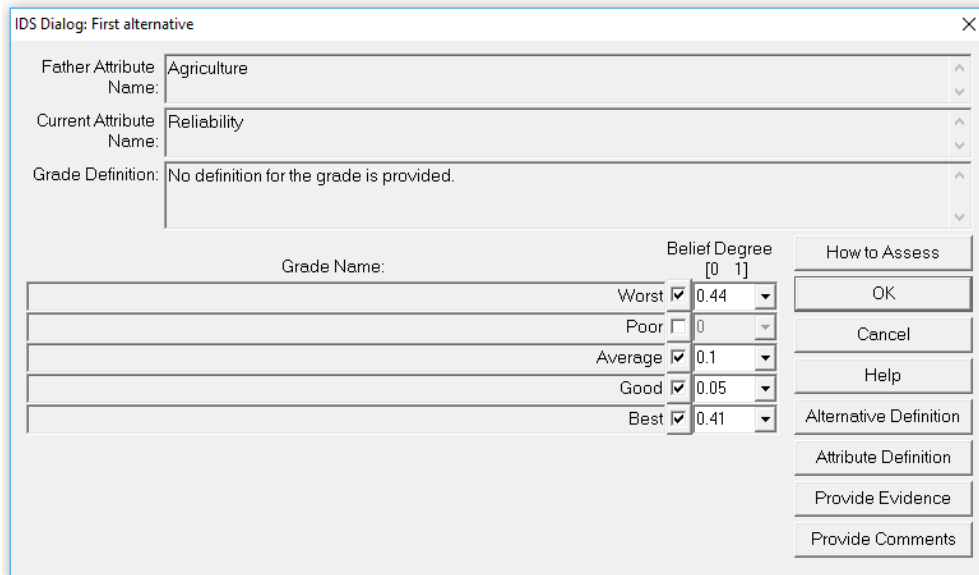

Fig. 3- Importing the assessment grades of a performance criterion in the IDS dialog
 شکل ۳- وارد کردن درجات باور یک معیار عملکرد با استفاده از نرم‌افزار IDS

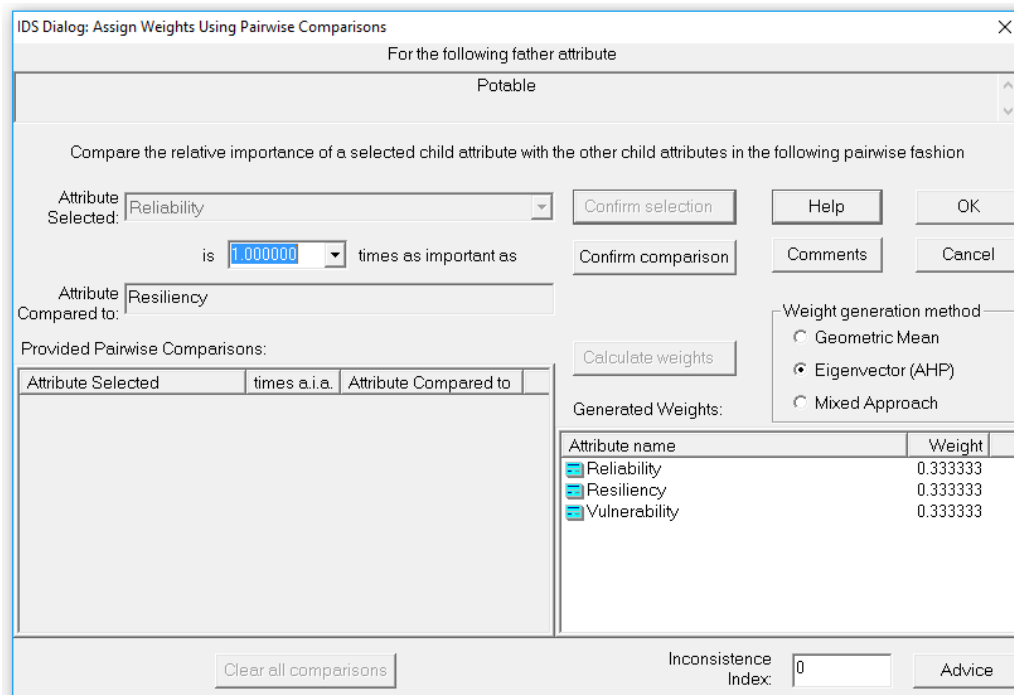

Fig. 4- Assigning the weights of the performance criteria using pair-wise comparison method in IDS dialog
 شکل ۴- تحلیل و تخمین وزن‌های معیارهای عملکرد در نرم‌افزار IDS با استفاده از روش مقایسه زوجی

از کلاس‌های ارزیابی در سناریوهای مختلف، نمره هر سناریو با میانگین‌گیری نمره‌های کلاس‌های ارزیابی تعیین می‌شود و بر اساس آن سناریو با بالاترین نمره به‌عنوان بهترین سناریوی عرضه و تقاضای آب انتخاب می‌شود. جزئیات بیشتر در رابطه با اجرای نرم‌افزار IDS و چگونگی انتخاب سناریوی بهینه در (Yang 2007) ارائه شده است.

۳- نتایج و تحلیل نتایج

در این بخش ابتدا در مورد به روزرسانی مدل تخصیص آب بحث می‌شود. سپس نتایج کاربرد نرم‌افزار IDS و نظریه استنتاج شهودی با جزئیات بیشتر بررسی و تحلیل می‌شوند.

در گام بعد، درجات باور تلفیق شده برای سناریوهای مختلف عرضه و تقاضای آب توسط نرم‌افزار محاسبه می‌شود (شکل ۵). علاوه بر این، کاربر می‌تواند برای کلاس‌های ارزیابی سناریوها نمره‌ای بین صفر تا یک اختصاص دهد که این نمره‌ها نشان‌دهنده درجه اهمیت کلاس ارزیابی مدنظر است. با توجه به اینکه هدف اصلی در مقاله حاضر یافتن سناریوی پایدار عرضه و تقاضای آب توسط نرم‌افزار IDS است، بنابراین نمره کلاس‌های ارزیابی به ترتیب از "بدترین" به "بهترین" حالت صعودی خواهد داشت تا سناریوی با پایداری بیشتر انتخاب شود. شکل ۶ نمونه‌ای از نمره‌دهی کلاس‌های ارزیابی را برای یک سناریو ارائه می‌کند. در نهایت، با در اختیار داشتن درجات باور و نمره هر کدام

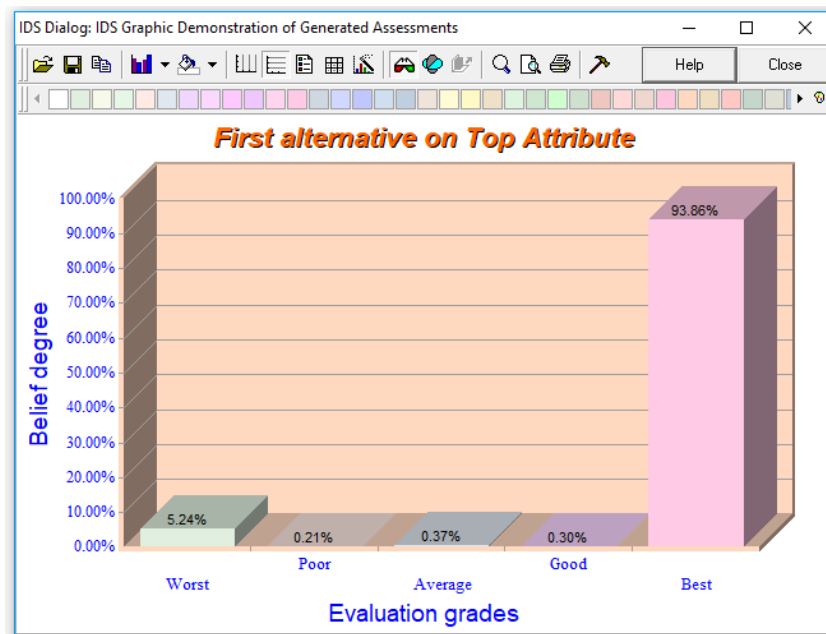

Fig. 5- The grades of assessment generated by the IDS for a water supply and demand scenario
شکل ۵- درجات باور محاسبه شده توسط نرم‌افزار IDS برای یک سناریوی عرضه و تقاضای آب

Grade	Grade Name	Utility [0 1]
Grade 1	Worst	0
Grade 2	Poor	0.25
Grade 3	Average	0.5
Grade 4	Good	0.75
Grade 5	Best	1

Fig. 6- Defining the grades of assessment and their utilities in the IDS dialog
شکل ۶- تعریف درجات باور و نمره‌های ارزیابی آنها با استفاده از نرم‌افزار IDS

۳-۱- مدل تخصیص آب UWAP

مدل استفاده شده در Moghaddasi et al. (2018) برای دوره زمانی ۱۳۳۶ تا ۱۳۸۵ مورد استفاده قرار گرفته است. لازم به ذکر است که اطلاعات مورد استفاده برای اجرای مدل، پتانسیل منابع آب موجود در سیستم‌های رودخانه‌ای واقع در حوضه آبریز دریاچه ارومیه می‌باشد. بنابراین برای به‌روز کردن مدل کافی است این اطلاعات به‌روز گردند. از این‌رو، از اطلاعات ایستگاه‌های هیدرومتری و همچنین اطلاعات ورودی و خروجی سدهای موجود در محدوده مطالعاتی استفاده شد. لازم به ذکر است اطلاعات حجم ورودی و خروجی سد و اطلاعات ایستگاه‌های هیدرومتری مورد نیاز از پایگاه داده (IWRM (2019) دریافت شد. برای به‌روزرسانی مدل UWAP، ابتدا ضریب همبستگی اطلاعات مدل و پایگاه داده مورد استفاده تا سال ۱۳۸۵ محاسبه شد. با بررسی ضرایب همبستگی مشخص شد تمام اطلاعات دریافت شده از پایگاه داده‌ها، ضریب همبستگی مناسبی با اطلاعات مدل UWAP دارند. به‌عنوان مثال، نمودار تغییرات پتانسیل آب رودخانه زرنه‌رود تا سال ۱۳۸۵ (موجود در مدل UWAP) در بالادست سد بوکان با اطلاعات حجم ورودی سد بوکان در شکل ۷ قابل ملاحظه می‌باشد. ضرایب همبستگی مربوط به اطلاعات پایگاه داده‌ها با اطلاعات مدل UWAP در جدول ۲ ارائه شده‌اند.

۳-۲- محاسبه معیارهای عملکرد

همان‌طور که گفته شد منابع آب موجود در دوره زمانی ۱۳۳۷ تا ۱۳۹۷ با استفاده از مدل UWAP به بخش‌های مختلف نیاز آبی در زیرسیستم‌های موجود در هر استان تخصیص داده شدند. در مرحله بعد، با محاسبه معیارهای عملکرد، درجات باور هرکدام از معیارها

محاسبه شدند. جدول ۳ درجات باور مربوط به معیارهای عملکرد را برای سناریوی اول در هر زیرسیستم و در استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد.

۳-۳- کاربرد نرم‌افزار IDS

برای تعیین معیار پایداری مربوط به هرکدام از نیازهای آبی، از رویکرد استنتاج شهودی در نرم‌افزار IDS استفاده شد. در این مرحله، برای تلفیق معیارهای عملکرد، وزن معیارها باید تعیین شوند. برای تعیین وزن معیارها، با استفاده از قضاوت مهندسی، وزن معیارهای عملکرد برابر ۰/۳۳ فرض شد. پس از تعیین وزن‌ها، درجات باور معیارهای عملکرد با یکدیگر تلفیق شدند و معیار پایداری هرکدام از نیازها محاسبه شدند. در مرحله بعد، شاخص‌های پایداری مبتنی بر درجات باور بخش‌های مربوط به نیاز آبی و متعلق به یک زیرسیستم با یکدیگر تلفیق شدند. لازم به ذکر است برای انجام این کار نیز وزن مربوط به نیازهای آبی (گره‌ها) باید تعیین گردد. مطابق با تحقیق انجام شده توسط Jahanshahi and Kerachian (2019)، اهمیت بخش‌های مختلف نیاز نسبت به یکدیگر تعیین شده‌اند.

از این‌رو، با در اختیار داشتن اهمیت نسبی هرکدام از بخش‌ها و استفاده از روش مقایسه زوجی، وزن هرکدام از بخش‌ها تعیین گردید. بر این اساس، وزن بخش‌های شهری-صنعت، محیط زیست و کشاورزی به‌ترتیب برابر ۰/۵۰، ۰/۳۵ و ۰/۱۵ تعیین شدند. در ادامه، شاخص‌های پایداری زیرحوضه‌ها نیز محاسبه شدند. نتایج مربوط به سناریوی اول در جدول ۴ ارائه شده است.

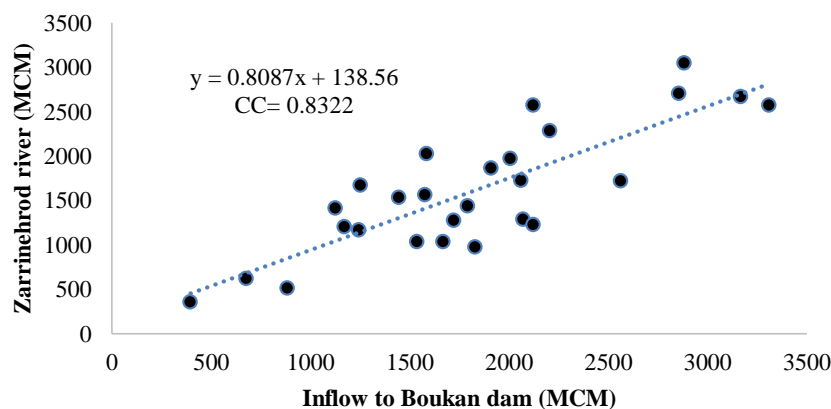

Fig. 7- Annual variation of potential water resources for Zarrinehrod river, upstream of Bukan dam (Available in UWAP) versus annual inflow to the Bukan dam

شکل ۷- روند تغییرات سالانه پتانسیل منابع آب رودخانه زرنه‌رود در بالادست سد بوکان (موجود در مدل) در مقابل تغییرات سالانه حجم ورودی به سد بوکان تا سال ۱۳۸۵

Table 2- Existing sub-systems in the Lake Urmia basin and the way their available water data are updated using IWRM information by 2018

جدول ۲- زیرسیستم‌های مختلف با نیازهای آبی موجود در حوضه آبریز دریاچه ارومیه و نحوه به‌روزرسانی منابع آب در دسترس زیرسیستم‌ها با توجه به اطلاعات شرکت مدیریت منابع آب ایران تا سال ۱۳۹۷

Province	Sub-system	Demand node				Basis data for updating available water data	Correlation coefficient
West Azarbaijan	Downstream of Boukan dam	Municipal	Industrial	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.8128
	Shahrchay	Municipal	Industrial	Environmental	Agricultural	Station data	0.8174
	Upstream of Mahabad dam	-	-	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.8198
	Downstream of Mahabad dam	Municipal	Industrial	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.8740
	Other rivers	-	-	Environmental	Agricultural	Station data	0.7957
East Azarbaijan	Upstream of Venyar dam	Municipal	Industrial	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.9460
	Downstream of Venyar dam	-	-	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.9223
	Upstream of Alavian dam	-	-	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.8316
	Downstream of Alavian dam	Municipal	Industrial	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.8539
	Other rivers	-	-	Environmental	Agricultural	Station data	0.8562
Kurdistan	Upstream of Boukan dam	-	-	Environmental	Agricultural	Dam inflow data	0.8322

Table 3- Grade-based assessment of performance criteria in the ER approach

جدول ۳- نتایج معیارهای عملکرد محاسبه شده در رویکرد استنتاج شهودی مبتنی بر درجات باور

Province	Sub-system	Node	Criteria	Distributed assessment of the criteria for demand nodes					
				H ₁	H ₂	H ₃	H ₄	H ₅	
West Azerbaijan	Downstream of Boukan dam	Mun-Ind ^a	Rel ^d	0	0	0	0	1	
			Res ^e	0	0	0	0	1	
			Vul ^f	0	0	0	0	1	
		Env ^b	Rel	0	0	0	0	1	
			Res	0.16	0	0	0	0.84	
			Vul	0.36	0	0	0	0.64	
		Agr ^c	Rel	0.55	0	0.10	0.10	0.24	
			Res	0.48	0.02	0.03	0.05	0.43	
			Vul	0.56	0	0.10	0.10	0.24	
		Shahrchay	Mun-Ind	Rel	0	0	0	0	1
				Res	0	0	0	0	1
				Vul	0	0	0	0	1
	Env		Rel	0	0	0	0	1	
			Res	0.23	0	0	0	0.77	
			Vul	0.39	0	0	0	0.61	
	Agr		Rel	0.39	0.13	0.10	0.08	0.30	
			Res	0.48	0.02	0.03	0.02	0.46	
			Vul	0.52	0	0.01	0.08	0.30	
	Upstream of Mahabad dam	Env	Rel	0	0	0	0	1	
			Res	0.07	0	0	0	0.93	
			Vul	0.11	0	0	0	0.89	
		Agr	Rel	0.21	0	0.13	0.15	0.51	
			Res	0.16	0.03	0.05	0.03	0.72	
			Vul	0.21	0.13	0	0.15	0.51	
		Downstream of Mahabad dam	Mun-Ind	Rel	0	0	0	0	1
				Res	0	0	0	0	1
				Vul	0	0	0	0	1
	Env		Rel	0	0	0	0	1	
			Res	0.07	0	0	0	0.93	
			Vul	0.13	0	0	0	0.87	
Agr	Rel		0.31	0	0.13	0.21	0.35		
	Res		0.31	0	0.05	0.07	0.57		
	Vul		0.31	0	0.13	0.21	0.35		
Other rivers	Env	Rel	0	0	0	0	1		
		Res	0.26	0	0	0	0.74		
		Vul	0.43	0	0	0	0.57		
	Agr	Rel	0	0.28	0.15	0.16	0.41		
		Res	0.36	0.07	0.02	0.03	0.52		
		Vul	0.28	0.15	0.16	0.05	0.36		

a) Municipal-Industrial, b) Environmental, c) Agricultural, d) Reliability, e) Resiliency, f) Vulnerability

Table 4- Grade-based assessment of sustainability index for sub-systems using the ER approach
جدول ۴- نتایج شاخص پایداری محاسبه شده برای زیرسیستم‌ها در رویکرد استنتاج شهودی مبتنی بر درجات باور

Province	Sub-system	Distributed Assessments grades of subsystems				
		H ₁	H ₂	H ₃	H ₄	H ₅
West Azarbaijan	Downstream of Boukan dam	0.08	0	0	0	0.92
	Shahrchay	0.07	0	0	0	0.91
	Upstream of Mahabad dam	0.05	0.01	0	0.01	0.93
	Downstream of Mahabad dam	0.03	0	0.01	0.01	0.95
	Other rivers	0.18	0.02	0.01	0.01	0.78
East Azarbaijan	Upstream of Venyar dam	0.09	0	0.04	0.03	0.84
	Downstream of Venyar dam	0.02	0.02	0.01	0.02	0.93
	Upstream of Alavian dam	0.04	0	0.02	0.01	0.93
	Downstream of Alavian dam	0.01	0	0.01	0.01	0.97
	Other rivers	0.17	0.01	0.02	0.09	0.71
Kurdistan	Upstream of Boukan dam	0.14	0	0.01	0.01	0.84

برای تعیین میزان بارش سالانه دریاچه ارومیه از مطالعه Chudhari et al. (2018) استفاده شد. همچنین از نتایج مطالعه Alizadeh et al. (2016) برای تخمین تبخیر از سطح دریاچه ارومیه استفاده گردید. مطابق با Alizadeh et al. (2016)، میزان تبخیر سالانه از سطح دریاچه به طور میانگین هر ده سال معادل ۶/۲ میلی‌متر افزایش پیدا می‌کند.

همچنین میزان بارش دریاچه ارومیه با کاهش ۸/۹ میلی‌متری در هر ده سال مواجه است. با توجه به این نکته، مقادیر بارش و تبخیر از سطح دریاچه ارومیه برای سال‌های مدنظر تخمین زده شدند و سری زمانی بارش و تبخیر سالانه تعیین شدند. همچنین رابطه حجم-سطح دریاچه ارومیه بر اساس اطلاعات موجود در RWCWA (2019) استخراج شد. رابطه نهائی مورد استفاده برای تعیین تغییرات حجم سالانه دریاچه ارومیه به صورت رابطه زیر ارائه گردید:

$$V_{t+1} - V_t = I_t + Gw_t + 0.001(P_t - Evap_t) * [151.66 * V_t^{0.3525}] \quad (7)$$

پس از محاسبه حجم دریاچه به صورت سالانه، درجات باور متناظر با آن مطابق با کلاس‌های تعریف شده در جدول ۶ محاسبه گردیدند. پس از تعیین درجه‌های باور متناظر با تغییرات حجم دریاچه و همچنین تلفیق شاخص‌های پایداری زیرسیستم‌های مربوط به هر استان، نتایج آنها در جدول ۷ بر هر دو سناریو ارائه شدند.

در سطح چهارم، شاخص پایداری زیرسیستم‌های مربوط به هر استان با استفاده از نرم‌افزار IDS با یکدیگر تلفیق می‌شوند. برای تلفیق شاخص پایداری زیرسیستم‌ها، وزن هر کدام از آنها باید تعیین گردد. در این مرحله، برای تعیین وزن زیرسیستم‌ها از قضاوت مهندسی استفاده شد. به طوری که زیرسیستم‌های با مقدار پتانسیل منابع آبی زیاد و شامل نیاز آب شهری و صنعت از اهمیت بیشتری برخوردار باشند. بر این اساس و با استفاده مجدد از روش مقایسه زوجی، وزن زیرسیستم‌ها مشخص گردید. نتایج در جدول ۵ قابل ملاحظه می‌باشند.

با استفاده از نتایج جدول‌های ۴ و ۵ و استفاده از نظریه استنتاج شهودی در محیط نرم‌افزار IDS، شاخص پایداری هر استان مبتنی بر درجه باور تعیین شد. پس از محاسبه شاخص‌های پایداری استان‌ها، تغییرات حجم دریاچه ارومیه با استفاده از معادله بیلان توسعه داده شده در این مقاله، تعیین شد. معادله بیلان دریاچه ارومیه به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$V_{t+1} - V_t = I_t + Gw_t + (P_t - E_t) * A_t \quad (6)$$

که در آن V نشان دهنده حجم آب دریاچه ارومیه (Million m³)، A نماینده سطح آب دریاچه ارومیه (km²)، Gw میزان حجم تبادل یافته بین بخش آب زیرزمینی و دریاچه ارومیه (Million m³)، P بارش سالانه به میلی‌متر و در نهایت E تبخیر سالانه از سطح دریاچه به میلی‌متر است.

Table 5- The calculated weights of sub-systems using pair-wise comparison method
جدول ۵- وزن محاسبه شده برای زیرسیستم‌ها با استفاده از روش مقایسه زوجی

Province			
Sub-systems of West Azerbaijan		Sub-systems of East Azerbaijan	
Downstream of Boukan dam	0.35	Upstream of Venyar dam	0.37
Shahrchay	0.12	Downstream of Venyar dam	0.19
Upstream of Mahabad dam	0.06	Upstream of Alavian dam	0.10
Downstream of Mahabad dam	0.12	Downstream of Alavian dam	0.15
Other rivers	0.35	Other rivers	0.19

۰/۹۴ در کلاس پنجم (بهترین) و ۰/۷۳ در سناریوی دوم (کاهش تخصیص آب به دریاچه تا ۳۵ درصد بسته به شرایط خشکسالی) است. از این رو سناریوی اول دارای پایداری بیشتری است. همچنین با ترکیب درجات ارزیابی کلاس‌های مختلف، پایداری عمومی (نمره نهایی) در سناریوی اول برابر ۰/۹۴ و برای سناریوی دوم برابر ۰/۸۳ محاسبه شدند. یکی از دلایل انتخاب سناریوی اول به‌عنوان بهترین سناریو می‌تواند اهمیت احیای دریاچه ارومیه نسبت به تخصیص کامل نیاز آب کشاورزی باشد.

به‌عبارت دیگر، وزن بخش محیط زیستی در ارزیابی بخش‌ها و همچنین اهمیت شاخص تغییرات حجم دریاچه به‌عنوان معیار عملکرد چهارم، منجر به انتخاب این سناریو به‌عنوان بهترین راهکار برای احیای دریاچه ارومیه و بهبود پایداری حوضه دریاچه ارومیه شده است. نتایج مشابهی در تحقیق Moghaddasi et al. (2018) به‌دست آمده است که در آن به‌صورت ضمنی، سناریوی اول به‌عنوان بهترین سناریو انتخاب شده است. با این وجود، در سناریوی اول پایداری کشاورزی از شرایط مناسبی برخوردار نیست و شرایط شکست در معیار عملکرد برگشت‌پذیری به‌وفور مشاهده شد.

Table 6- Description of grades of assessment for annual variations of Urmia Lake's volume
جدول ۶- کلاس‌های ارزیابی تعریف شده به‌منظور تعیین درجات باور برای تغییرات سالانه حجم دریاچه ارومیه

Assessment grades	Definition	Description of assessment grades (Million m3, MCM)
H_1	Worst	$0 \leq Volume < 6$
H_2	Poor	$6 \leq Volume < 8$
H_3	Average	$8 \leq Volume < 10$
H_4	Good	$10 \leq Volume < 12$
H_5	Best	$12 \leq Volume < 14$

در نهایت، با در اختیار داشتن شاخص‌های باور استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، کردستان و همچنین تغییرات حجم دریاچه ارومیه مبتنی بر درجات باور، بهترین سناریوی مدیریت منابع آب تعیین شد. نتایج این ارزیابی در شکل ۸ برای سناریوهای مدیریتی مبتنی بر درجات باور ارائه گردیده است.

همان‌طور که در شکل ۸ ملاحظه می‌شود سناریوی اول (تخصیص حداکثر ۱۰۰ درصد نیاز آب دریاچه ارومیه) دارای درجه ارزیابی

Table 7- Distributed sustainability assessment of provinces in the study area and Lake Urmia for the water resources management scenarios

جدول ۷- ارزیابی پایداری منابع آب استان‌های موجود در حوضه دریاچه ارومیه و دریاچه ارومیه مبتنی بر درجات باور در سناریوهای مدیریت منابع آب

Demand group (i)	Demand type (e_i)	Distributed assessment of Sustainability Indices				
		H_1	H_2	H_3	H_4	H_5
1 st scenario	West Azarbaijan	0.08	0.01	0	0	0.91
	East Azarbaijan	0.06	0	0.02	0.02	0.90
	Kurdistan	0.15	0	0.01	0	0.84
	Lake Urmia	0	0	0	0	1
2 nd scenario	West Azarbaijan	0.13	0.01	0.03	0.10	0.73
	East Azarbaijan	0.11	0.02	0.05	0.12	0.70
	Kurdistan	0.17	0.01	0.10	0.16	0.56
	Lake Urmia	0.15	0.02	0.02	0.08	0.73

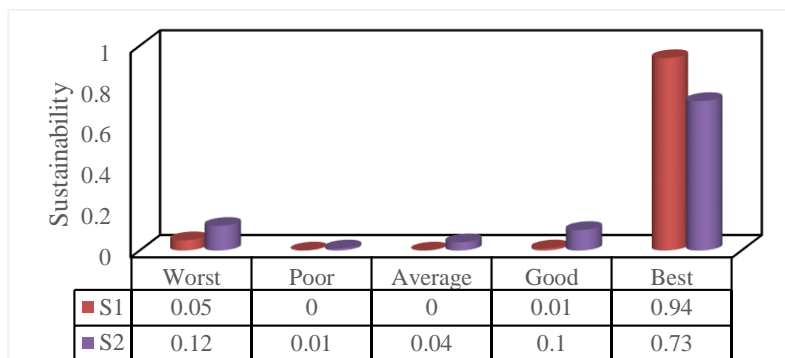

Fig. 8- Comparison of water resources management scenarios using grade-based values of the sustainability index

شکل ۸- مقایسه سناریوهای مدیریت منابع آب با استفاده از شاخص پایداری مبتنی بر درجات باور

این بدین معنی است که علاوه بر بهبود وضعیت دریاچه و بهبود شرایط پایداری حوضه دریاچه ارومیه، باید تمهیداتی در بخش کشاورزی اندیشیده شود و مدیریت خاص این بخش مورد ارزیابی جزئی تری قرار گیرد. از نمونه کارهای مدیریتی در بخش کشاورزی می توان به کاهش سطح کشت، تغییر نوع آبیاری و یا حذف برخی از محصولات زراعی اشاره کرد. در یک تصمیم گیری کلی در تحقیق حاضر، اگرچه بخش کشاورزی در سناریوی اول از شرایط مناسبی برخوردار نیست، اما سناریوی دوم وضعیت نامناسب تری از دید پایداری حوضه دریاچه ارومیه دارد و سناریوی مناسبی نیست. بنابراین، سناریوی اول به عنوان بهترین سناریوی مدیریتی انتخاب می شود، اما پیشنهاد می گردد مدیریت بخش کشاورزی نیز همزمان انجام شود.

۴- خلاصه و جمع بندی

در تحقیق حاضر پایداری سناریوهای مدیریتی منابع آب در حوضه دریاچه ارومیه مبتنی بر نظریه استنتاج شهودی ارزیابی شد. محدوده مطالعاتی انتخاب شده در این تحقیق از حوضه های چالش برانگیزی است که طی سالهای اخیر توجه خاص سازمانهای مختلف را به خود جلب کرده است، طوری که هزینه های بسیار زیادی در راستای احیای دریاچه ارومیه صرف شده است. لذا بررسی پایداری این حوضه از اهمیت خاصی برخوردار است. در این پژوهش معیارهای عملکرد مهم از جمله اعتماد پذیری، برگشت پذیری و آسیب پذیری را در حوضه آبریز دریاچه ارومیه محاسبه شدند. سپس با در نظرگیری دو سناریوی مدیریت منابع آب و تحلیل آنها بر مبنای الگوریتم استنتاج شهودی در نرم افزار IDS، بهترین سناریوی مدیریتی انتخاب شد. این نوع ارزیابی با دیدگاه نظریه استنتاج شهودی در این حوضه، احتمالاً به عنوان اولین بار انجام شده است. ارزیابی سناریوهای مدیریتی مورد استفاده در این تحقیق در پنج سطح انجام شد. ابتدا حوضه آبریز دریاچه ارومیه در محدوده سه استان آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی و کردستان به چند زیرسیستم تبدیل شد. زیرسیستم های دارای گره های نیاز آب همچون شهری، صنعت، محیط زیست و کشاورزی بودند. از این رو، در این مقاله و در سطح اول پس از محاسبه معیارهای ارزیابی، الگوریتم استنتاج شهودی به کار گرفته شد و معیارهای ارزیابی هر گره باهم تلفیق شدند تا شاخص پایداری گره ها مبتنی بر ساختار باور به دست آید. با ادامه این فرآیند، در سطح سوم شاخص پایداری هر استان تعیین شد. در این مرحله و قبل از ورود به سطح چهارم، تغییرات سالانه حجم دریاچه ارومیه با استفاده از معادله بیلان محاسبه شدند و با توجه به تراز اکولوژیکی دریاچه، درجه باور حجم سالانه دریاچه برای هر کلاس تعیین شد. این تغییرات به عنوان معیار دیگر در کنار شاخص پایداری استان ها تعریف شد و در سطح چهارم نظریه استنتاج شهودی در

نرم افزار برای تلفیق شاخص های پایداری استان ها و شاخص تغییرات حجم دریاچه ارومیه مورد استفاده قرار گرفت. در نهایت، در سطح پنجم شاخص پایداری هر کدام از سناریوهای مدیریتی مبتنی بر درجه باور و همچنین پایداری عمومی سناریو ها (نمره نهایی) تعیین شدند. با مقایسه درجه های باور سناریو ها و شاخص پایداری عمومی، بهترین سناریوی مدیریتی انتخاب شد. بر این اساس، سناریوی اول که تأمین حداکثر امکان تمام حقایق دریاچه را تحت شرایط خشکسالی مختلف در نظر دارد با پایداری عمومی ۰/۹۴ به عنوان سناریوی برتر انتخاب شد. این شاخص برای سناریوی دوم ۰/۸۳ به دست آمد. علی رغم ارجحیت این سناریو، وضعیت معیارهای عملکرد و شاخص پایداری در بخش کشاورزی در این سناریو از شرایط مناسبی برخوردار نیست. پیشنهاد می شود در پژوهش های آینده علاوه بر سناریوهای مدیریت کلان منابع آب، وضعیت بخش کشاورزی نیز با جزئیات بیشتر مورد ارزیابی قرار گیرد. از این رو، با اجرای راهکاری مختلف مدیریتی در بخش کشاورزی، می توان خدمات اکوسیستمی متناسب با این بخش را نیز ارزیابی کرد. همچنین پیشنهاد می شود علاوه بر شاخص پایداری، وضعیت های اقتصادی و قابلیت اجرای سناریو ها از دیدگاه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بررسی و تحلیل شوند.

پی نوشت ها

- 1- Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution
- 2- Evidential Reasoning
- 3- Intelligent Decision System
- 4- Urmia Water Allocation Package
- 5- Pair-Wise Comparison
- 6- Analytic Hierarchy Process

۵- مراجع

- Abed-Elmdoust A and Kerachian R (2016) Assessment of industrial solid waste using the intelligent decision system (IDS) method. *Environmental Engineering & Management Journal (EEMJ)* 15(8):1789-1800
- Ahmadi B (2011) A climate driven model for increased in water productivity agricultural sector. M. Sc. Thesis, School of Civil Engineering, University of Tehran (In Persian)
- Akhoundi A and Nazif S (2018) Sustainability assessment of wastewater reuse alternatives using the evidential reasoning approach. *Journal of Cleaner Production* 195:1350-1376
- Alizadeh Choobari O, Ahmadi Givi F, Mirzaei N, and Owlad E (2016) Climate change and anthropogenic impacts on the rapid shrinkage of Lake Urmia.

- Karamouz M, Mohammadpour P, and Mahmoodzadeh D (2017) Assessment of sustainability in water supply-demand considering uncertainties. *Water Resources Management* 31(12):3761-3778
- Loucks DP (1997) Quantifying trends in system sustainability. *Hydrological Sciences Journal* 42(4):513-530
- Moghaddasi M, Morid S, and Delavar M (2012) Urmia drought risk management program. *Agricultural Water Allocation in Drought Conditions. Iran's Wetlands Restoration Plan, 231p* (In Persian)
- Moghaddasi M, Morid S, Delavar M, and Hosseini Safa H (2018) Challenges and compromises of agricultural water supply and environmental water right in the Lake Urmia basin. *Iran-Water Resources Research* 15(2):26-38 (In Persian)
- Regional Water Company of West Azarbaijan (2019) Available online: <http://www.agrw.ir/>
- Safavi HR, Golmohammadi MH, and Sandoval-Solis S (2016) Scenario analysis for integrated water resources planning and management under uncertainty in the Zayandehrud river basin. *Journal of Hydrology* 539:625-639
- Sarindizaj EE and Zarghami M (2019) Sustainability assessment of restoration plans under climate change by using system dynamics: application on Urmia Lake, Iran. *Journal of Water and Climate Change* 10(4):938-952
- Wang YM, Yang JB, and Xu DL (2006) Environmental impact assessment using the evidential reasoning approach. *European Journal of Operational Research* 174(3):1885-1913
- Xu DL and Yang JB (2001) Introduction to multi-criteria decision making and the evidential reasoning approach. working paper series no. 0106, Manchester School of Management, University of Manchester Institute and Technology, ISBN: 1 86115 111 X
- Yang J B (2007) Intelligent decision system multicriteria assessor manual. Web: www.eids.co.uk
- Zarghami M and Ehsani I (2012) Evaluation of different multi criteria group decision making methods in selecting water transfer plans to lake Urmia basin. *Iran-Water Resources Research* 7(2):1-14 (In Persian)
- Zhou M, Liu XB, Chen YW, and Yang JB (2018) Evidential reasoning rule for MADM with both weights and reliabilities in group decision making. *Knowledge-Based Systems* 143:142-161
- International Journal of Climatology 36(13):4276-4286
- Bazargan-Lari MR (2014) An evidential reasoning approach to optimal monitoring of drinking water distribution systems for detecting deliberate contamination events. *Journal of Cleaner Production* 78:1-14
- Calizaya A, Meixner O, Bengtsson L, and Berndtsson R (2010) Multi-criteria decision analysis (MCDA) for integrated water resources management (IWRM) in the Lake Poopo Basin, Bolivia. *Water Resources Management* 24(10):2267-2289
- Chaudhari S, Felfelani F, Shin S and Pokhrel Y (2018) Climate and anthropogenic contributions to the desiccation of the second largest saline lake in the twentieth century. *Journal of Hydrology* 560:342-35
- Delavar M, Morid S, Hosseini Safa H, and Moghaddasi M (2012) Urmia Lake drought risk management program. *Water Resources Allocation Model and Status Assessment, Iran's Wetlands Restoration Project, 78p* (In Persian)
- Estalaki SM, Kerachian R and Nikoo MR (2016) Developing water quality management policies for the Chitgar urban lake: Application of fuzzy social choice and evidential reasoning methods. *Environmental Earth Sciences* 75(5):1-16
- Geng G and Wardlaw R (2013) Application of multi-criterion decision making analysis to integrated water resources management. *Water Resources Management* 27(8):3191-3207
- Hashimoto T, Stedinger JR, and Loucks DP (1982) Reliability, resiliency, and vulnerability criteria for water resource system performance evaluation. *Water Resources Research* 18(1):14-20
- Hyde K M, Maier HR, and Colby CB (2005) A distance-based uncertainty analysis approach to multi-criteria decision analysis for water resource decision making. *Journal of Environmental Management* 77(4):278-290
- Iran's Water Resources Management (IWRM) (2019) Available online: <https://www.wrm.ir/>
- Jahanshahi S and Kerachian R (2019) An evidential reasoning-based sustainability index for water resources management. *Hydrological Sciences Journal* 64(10):1223-1239
- Karamouz M and Taheri M (2018) Providing management solutions to the simultaneous hazards of coastal and suburban floods. *Iran-Water Resources Research* 14(5):71-84 (In Persian)